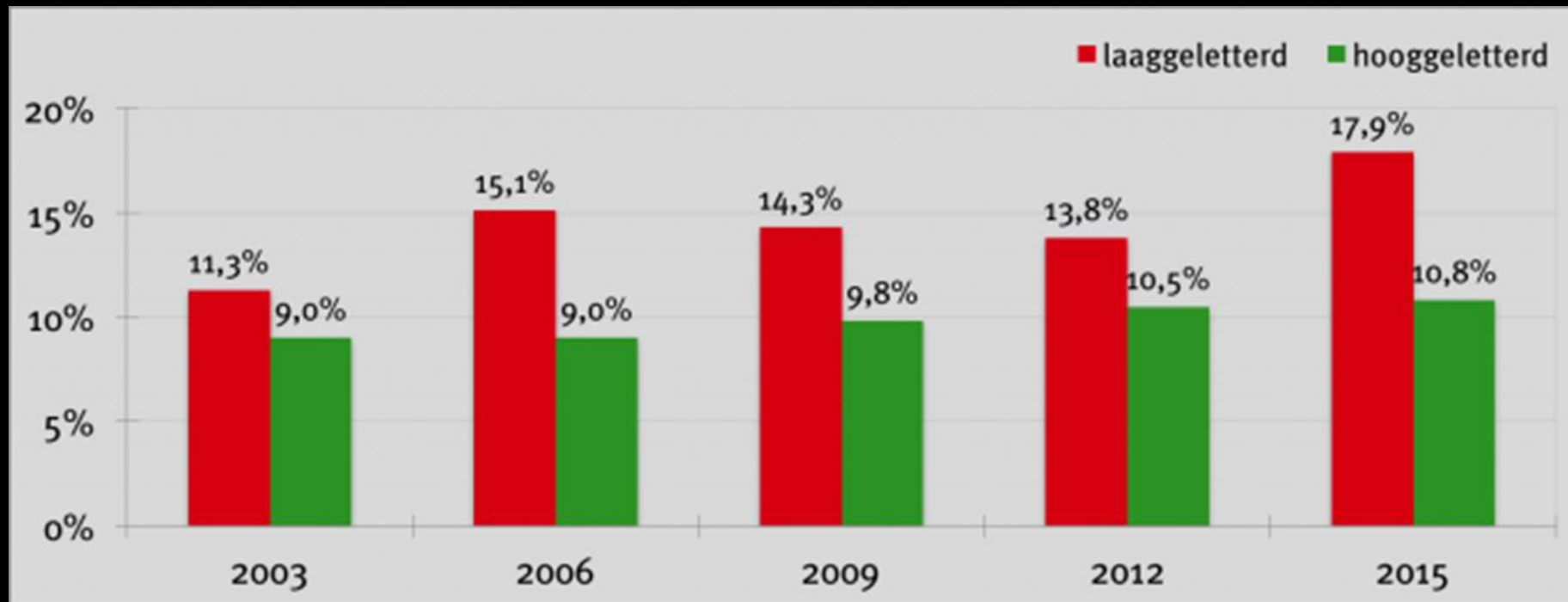

Oorlog aan de ontlezing

Özcal Akyol & Theo Witte

Oorlog aan de ontlezing

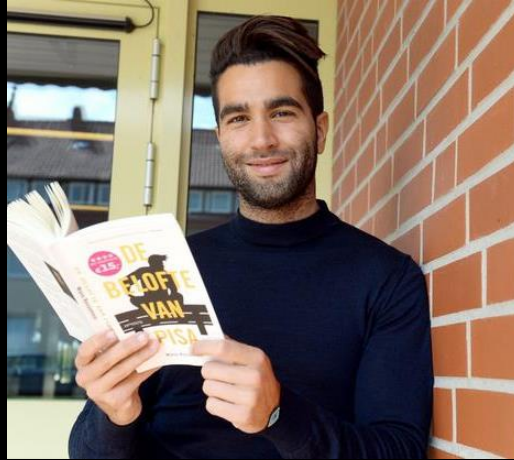

Bron: www.leesmonitor.nl

“Wat sport doet voor
het lichaam, doet
lezen voor de geest.”

Enkele missionarissen
van de leesbevordering
en literatuur

Tussen droom en daad / With a little help from my friends

Leerlingen komen thuis niet aan lezen toe

- Leesgelegenheid bieden: lezen in de klas, boekenkist in de klas, boek in de tas ...
- Leesbegeleiding: vinger aan de pols, boekpromoties, uitwisselen ...

Er verschijnen honderden boeken per jaar, hoe houd je dat bij?

- Voorstel: Docenten zouden geholpen kunnen worden met jaarlijkse advieslijsten van ca 10 boeken voor verschillende doelgroepen
- De geadviseerde boeken voorzien van letterkundige en didactische ondersteuning d.m.v. videocolleges, MOOC's, studiedagen, Lezenvoordelijst.nl

De boeken die leerlingen willen lezen zijn vaak niet direct beschikbaar

- Boekpromotieprojecten: Er was eens, De jonge jury, De inktap, etc
- Voorstel: samenwerking verbeteren tussen scholen, mediatheken, bibliotheken en uitgevers (zoals Bibliotheek op school)

Droom en daad

Theo Witte

Waarom literatuuronderwijs?

De functies van literatuur in het voortgezet onderwijs kunnen we niet los zien van de algemene functies van het onderwijs. De aankomende curriculumvernieuwing (curriculum.nu) is geleid op de onderwijsvisie van Gert Biesta. Hij onderscheidt drie algemene functies: de kwalificerende functie (onderwijs dat nodig is om leerlingen te kunnen volgen of beroepen te kunnen uitoefenen), de socialiserende functie (onderwijs dat nodig is om deel te kunnen nemen aan het maatschappelijk leven en te kunnen participeren in de cultuur) en de persoonlijke vormende functie (het 'subjeet' worden en zijn, leren leven met andere mensen en de wereld buiten ons). Zoals het diagram laat zien overlappen de functies elkaar gedeeltelijk.

Functies en doelen van het literatuuronderwijs

In onderstaand overzicht is een poging gedaan om de drie algemene functies te concretiseren in doelen voor het fictie- en literatuuronderwijs. Het overzicht laat zien dat het literatuuronderwijs voor nu en de toekomst tal van mogelijkheden biedt om literatuur voor leerlingen zin en betekenis te geven.

Personaliserend (subjectiverend)	- Algemene ontwikkeling: de eigen horizon verbreden, vanuit meerdere perspectieven nieuwe en andere 'werelden' en mensen leren kennen, ook in andere situaties, tijden en culturen (intercultureel en historisch besef). - Ontwikkeling eigen identiteit: identificatie met personages en situaties (spiegelen, troost vinden), zelfkennis opdoen en soms ook zelfhulp vinden ('bibliotherapie'). - Morele ontwikkeling: persoonlijke visie ontwikkelen over morele kwesties (goed, kwaad, schuld, vriendschap, verraad, verantwoordelijkheid, etc.) – literatuur als 'moreel laboratorium'. - Ontwikkeling empathisch vermogen: leren om zich in anderen te verplaatsen en vanuit meerdere perspectieven naar situaties en gebeurtenissen te kijken. - Ontwikkeling literaire smaak: oog ontwikkelen voor kwaliteit en schoonheid, versterken van het onderscheidingsvermogen. - Ontspanning: meegesleept worden door spanning en drama, ondergedompeld worden in fictieve wereld, etc.
Socialiserend	- Literair: vertrouwd raken met en kunnen participeren in de boekenwereld en literaire wereld, dus ook kennis van literaire genres, begrippen en theorie. - Cultureel: kennis van cultuur- en literatuurgeschiedenis, kennismaken met het literair-cultureel erfgoed. - Sociaal-maatschappelijk: via literatuur deelnemen aan het debat over sociaal-maatschappelijke en politieke kwesties. - Creëren, expressie: verhalen en gedichten leren schrijven.

¹ De hier gepresenteerde overzichten zijn afkomstig uit 'De kunst van onderwijzen' (Theo Witte, 2018) dat is opgenomen in de bundel <https://www.nu.nl/education/lerenopleiden/professionals/boek/publicaties>. Het is te bestellen bij het Expertisecentrum Validatiehoofd van de Rijksuniversiteit Groningen.

Kwalificerend	- Het lezen van boeken is een zeer effectieve manier voor de ontwikkeling van vocabulaire, tekstbegrip, spelling (woordbeeld), leesnelheid en stijlgevoel. - Het lezen van fictie en literatuur activeert de verbeelding (noodzakelijk voor de taalontwikkeling). - Het lezen en verwerken van fictie en literatuur bevordert de reflectie over de leeservaringen en bevindingen van de leerlingen en stimuleert dus een onderzoekende houding (hogere denkvaardigheden). - Leerlingen leren hun ervaringen, bevindingen en opvattingen schriftelijk en mondeling uit te drukken, alleen en in dialoog met anderen. - Leerlingen leren zich te concentreren op een lange tekst.

Literatuurgeschiedenis als ideeëelsgeschiedenis

Wanneer het literatuurgeschiedenisonderwijs voor leerlingen meer betekenis geven. Bijvoorbeeld door literatuur (en andere kunstuitingen) te beschouwen als representaties van een bepaald idee, van een bepaald wereld- en mensbeeld. Zoals uit onderstaand overzicht blijkt krijgen de leerlingen hiermee direct een indruk van de ontwikkeling van de westerse cultuur waarvan zij zelf het voorlopige eindstation zijn. Maar dit niet alleen, het maakt ook duidelijk dat deze mens- en wereldbeelden evolueren en cumuleren omdat ze refereren aan universele thema's die tot op de dag van vandaag een rol spelen in levensbeschouwelijke en maatschappelijke discussies.

Periode	Wereldbeeld	Idee
Middeleeuwen	Theocentrisch	God is het middelpunt van de wereld (geloof in een almachtige God).
17 ^e eeuw	Humanistisch	De mens is het middelpunt van de wereld (geloof in de mens).
18 ^e eeuw	Rationalistisch	De wereld en de mens zijn maakbaar (geloof in het verstand).
19 ^e eeuw	Romantisch	De werkelijkheid moet worden doorvoeld (geloof in het gevoel).
	Realistisch	De werkelijkheid moet zo 'realistisch' mogelijk worden weergegeven (geloof in de waarneming).
20 ^e eeuw	Modernistisch	De werkelijkheid is verbrokkeld (geloof in verschillende werkelijkheden).
	Post-modernistisch	De werkelijkheid kan niet worden gekend, is ongrijpbaar (geloof dat alles relatief is).
21 ^e eeuw	Algorithmisch (?)	De werkelijkheid kunnen we zelf vormen (geloof in Big Data, Google, statistiek en robots).

De mens- en wereldbeelden en de ideeën zullen de leerlingen voortdurend uitdagen om culturele en maatschappelijke verschijnselen vanuit verschillende cultuurhistorische grondbeginselen en perspectieven, fraai met zou Thomas Verschuere zeggen, te beschouwen. Dat zijn zeer nuttige denkoefeningen voor leerlingen die in een complexe mondiale en multiculturele samenleving hun weg moeten zien te vinden. Waarbij literatuur ten opzichte van andere kunstuitingen nog eens het voordeel heeft dat leerlingen zich kunnen identificeren met andere mensen, in allerlei situaties en in andere tijden. Kortom, deze geïntegreerde benadering maakt de literatuurgeschiedenis uiterst relevant voor leerlingen die in deze fase van hun leven vaak verheugd op zoek zijn naar hun identiteit, naar een moreel kompas en naar de zin van het bestaan.

Goodie bag/Cadeautas met o.a. handout/handreiking

Droom en daad

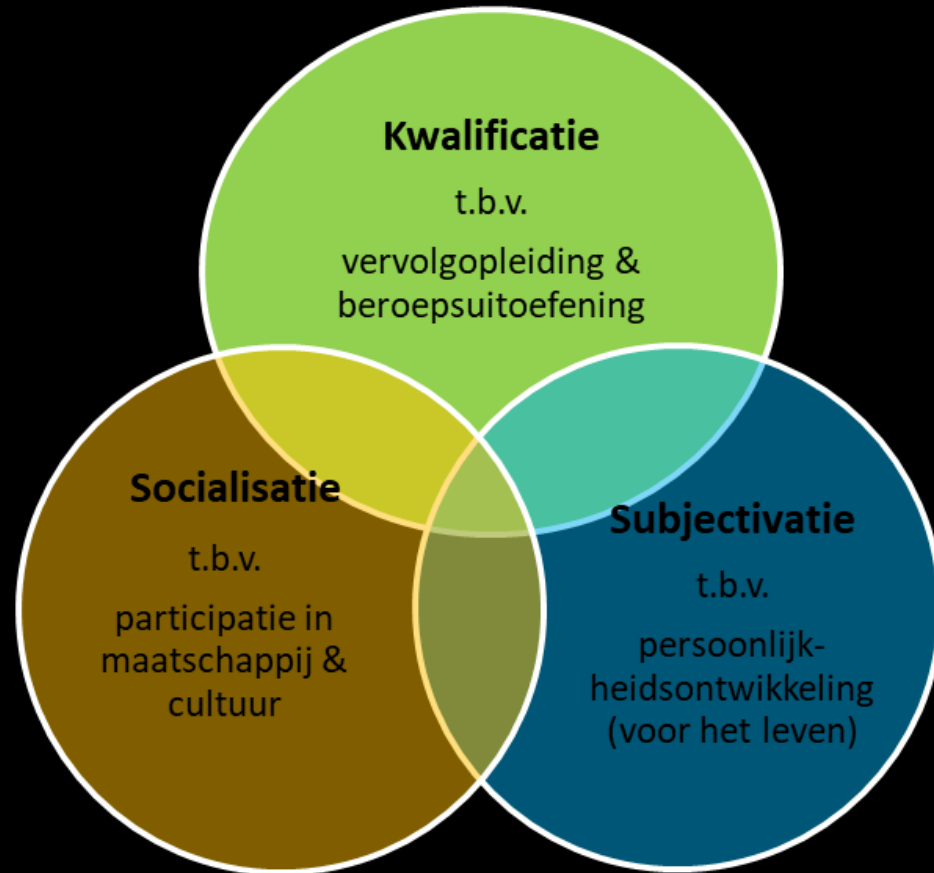
Motivatie = waarde x haalbaarheid

(1) Leerlingen ervaren zelf dat boeken, literatuur en literatuuronderwijs waarde hebben

(2) Leerlingen hebben of krijgen er vertrouwen in dat de doelen van het literatuuronderwijs voor hen haalbaar zijn

Funcities en doelen van het onderwijs (Gert Biesta)

Functies en doelen van het literatuuronderwijs

Alles van waarde ...

Als we het literatuuronderwijs
niet krachtig legitimeren, dan
kan het zich niet goed weren in
de volle agenda van het
onderwijs.

SUBJECTIVATIE

- Algemene ontwikkeling: de eigen horizon verbreden, vanuit meerdere perspectieven nieuwe en andere ‘werelden’ en mensen leren kennen, ook in andere situaties, tijden en culturen (intercultureel en historisch besef).
- Ontwikkeling eigen identiteit: identificatie met personages en situaties (spiegelen, troost vinden), zelfkennis opdoen en soms ook zelfhulp vinden (‘bibliotherapie’).
- Morele ontwikkeling: persoonlijke visie ontwikkelen over morele kwesties (goed, kwaad, schuld, vriendschap, verraad, verantwoordelijkheid, etc.) – literatuur als ‘moreel laboratorium’.
- Ontwikkeling empathisch vermogen: leren om zich in anderen te verplaatsen en vanuit meerdere perspectieven naar situaties en gebeurtenissen te kijken.
- Ontspanning: meegesleept worden door spanning en drama, ondergedompeld worden in fictieve wereld, etc.
- Ontwikkeling literaire smaak: oog ontwikkelen voor kwaliteit en schoonheid, versterken van het onderscheidingsvermogen.

SOCIALISATIE

- Literair: vertrouwd raken met en kunnen participeren in de boekenwereld en literaire wereld, dus ook kennis van literaire genres, begrippen en theorie, literaire leesvaardigheid.
- Cultureel: kennis van cultuur- en literatuurgeschiedenis, kennismaken met het literair-cultureel erfgoed.
- Sociaal-maatschappelijk: via literatuur deelnemen aan het debat over sociaal-maatschappelijke en politieke kwesties.
- Creëren, expressie: verhalen en gedichten leren schrijven.

KWALIFICATIE

- Het lezen van boeken is een zeer effectieve manier voor de ontwikkeling van vocabulaire, tekstbegrip, spelling (woordbeeld), leessnelheid en stijlgevoel.
- Het lezen van fictie en literatuur activeert de verbeelding (noodzakelijk voor de taalontwikkeling).
- Het lezen en verwerken van fictie en literatuur bevordert de reflectie over de leeservaringen en bevindingen van de leerlingen en stimuleert dus een onderzoekende houding (hogere denkvaardigheden).
- Leerlingen leren hun ervaringen, bevindingen en opvattingen schriftelijk en mondeling uit te drukken, alleen en in dialoog met anderen.
- Leerlingen leren zich te concentreren op een lange tekst.

Goed
literatuuronderwijs
vraagt kennis van en
passie voor het vak

Didy Pijpker – leraar van het
jaar 2017

Kies iets van je vak waar je enthousiast over bent,
doe daar in je klassen elke week iets mee,
maar hou het kort (5 à 10 minuten)
en vooral, hou vol!

Goed
literatuuronderwijs
vraagt passie voor het
leren van de leerlingen

Zo helpt poëzie

Een gedicht is een kunstwerk op de vierkante centimeter. **De dichter gebruikt een heel kleine ruimte om heel veel te zeggen.** Hij probeert, schrapt, gooit weg en vult aan, net zo lang tot elk woord, elke punt en komma en elke witregel op de goede plaats staan. [...]

In een gedicht telt dus alles mee; niet alleen de woorden en zinnen, maar ook de strofenbouw, leestekens, ritme, klank – tot aan het wit rondom de tekst. **Dat maakt dat gedichten zich vaak niet makkelijk blootgeven.** De meeste gedichten moet je meer dan één keer lezen en soms merk je dan dat je elke keer weer iets nieuws ontdekt. **Bij sommige gedichten heb je na een tijdje het gevoel dat je ze begrijpt, terwijl andere altijd een beetje geheimzinnig of zelfs onbegrijpelijk blijven. Dat is niet erg.** Muziek hoef je immers ook niet te begrijpen om erdoor geraakt te worden.

Leerlingen helpen klimmen

4. Waarom is 'ontbangt' hier een beter woord dan een bestaand woord dat ongeveer hetzelfde betekent?
5. En 'In regel 9 staat "je ademt en leeft me". Normaal gesproken kun je alleen zeggen "ik adem"; je kunt niet iemand anders ademen. Hoe moet je deze woorden lezen denk je?'
6. Onderstreep alle andere woordgroepen die geen gewoon Nederlands zijn.
7. Wat vind je van het taalgebruik in deze tekst? Leg uit.

Je hoort me
Je redt en verstoort me
Geloof me,
Berooft me
Verstikt en verdooft me

Je ademt en leeft me
Siddert en beeft me
Vertrouwt me,
Beschouwt me als mens
En weerhoudt me
Van bozige dromen

Die op komen dagen
De eenzame vragen van eindig geluk

Met je krullen
als nacht
Hoe je praat, hoe je lacht
Hoe je stem zo dichtbij als een engel verzacht
In mijn dromen doorstromen,
Oneindige leegtes
Je remt me
Je temt me
Je roert en beweegt me

Ik mis je
Ik mis je

Goed literatuuronderwijs vraagt
een meerjarige oriënteringsbasis
waarmee leerlingen stappen in
hun literaire ontwikkeling kunnen
zetten en waarnemen.

Goed literatuuronderwijs levert
voor leerlingen betekenisvolle
kennis en ervaringen op en
verbindt hen met elkaar, de
wereld om hen heen en de
Nederlandstalige cultuur.

Om over na
te denken ...

Instrumenten en werkvormen die als
middel zijn bedoeld, promoveren in het
onderwijs heel makkelijk naar
onderwijsdoel.

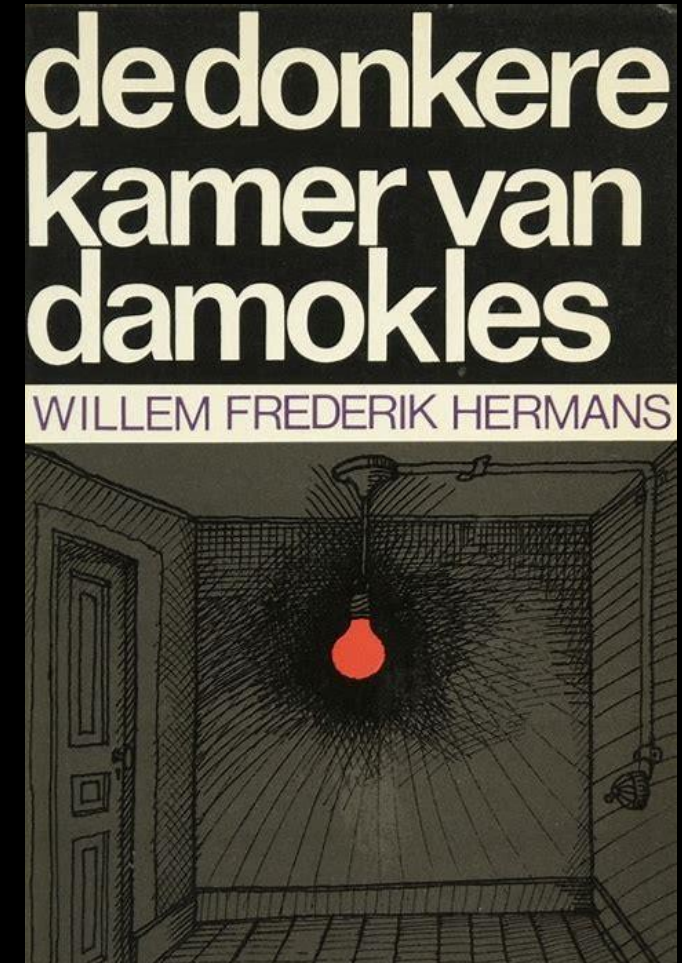
In het onderwijs laten we ons te makkelijk
leiden door de vraag naar de
toetsbaarheid en te weinig door de vraag
naar wat we echt waardevol vinden.

Om over na te denken ...

Wat is in oorlogstijd het verschil tussen goed en fout?

In hoeverre is de mens in staat zichzelf en anderen werkelijk te kennen?

Is de oorlog een voedingsbodem voor nihilisme?

Literair erfgoed in Nederland

- *‘Die boekenlijst is misdadig: Fuck de canon!’*
- *‘Waarom gedwongen Reve, Mulisch en Hermans doorploegen? Wat heb je daaraan?’*
- *‘Hoezo verplicht drie boeken van voor 1880 lezen, wie zit daar in 2016 op te wachten?’*
- *‘Afschaffen, die literatuurlijst!’*

Literatuurgeschiedenis als ideeëngeschiedenis

Periode	Wereldbeeld	Idee - geloof in ...
Middeleeuwen	Theocentrisch	een almachtige God
17 ^e eeuw	Humanistisch	de mens
18 ^e eeuw	Rationalistisch	de rede
19 ^e eeuw	Romantisch	het gevoel
	Realistisch	de waarneming
20 ^e eeuw	Modernistisch	verschillende werkelijkheden
	Post-modernistisch	de relativiteit van de werkelijkheid
21 ^e eeuw	Algoritmisch?	Google, Big Data, statistiek, techniek

Gemeenschapszin stimuleer je niet met geïndividualiseerde onderwijsprogramma's en coachende docenten, maar wel door interactie en reflectie in betrekkelijk heterogene klassen onder begeleiding van een bevlogen, deskundige en betrokken docent.

Dank

t.c.h.witte@rug.nl

